

บอยเกอ เรห์ไบน์ และการศึกษาความเหลื่อมล้ำทางสังคม ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

Boike Rehbein and Social Inequality Studies in Southeast Asia

ศิริมา ทองสว่าง¹ สิยา อุทัย² สุพิชฌาย์ ปัญญา³ และ วรমন สินสุวรรณ⁴

Sirima Thongsawang, Siya Uthai, Supitcha Punya, and Woramon Sinsuwan

Received: August 11, 2022/ Revised: November 15, 2022/ Accepted: December 20, 2022

บทคัดย่อ

ความเหลื่อมล้ำทางสังคมเป็นประเด็นที่นักวิชาการได้ศึกษากันอย่างแพร่หลายผ่านทางกรอบแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ รวมถึงการศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเหลื่อมล้ำด้านทรัพย์สินผ่านค่าดัชนี การประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมือง รวมไปถึงการพิจารณามุมมองด้านวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มเพื่ออธิบายปรากฏการณ์เฉพาะในพื้นที่เป็นเวลามากกว่า 15 ปีแล้ว ที่ศาสตราจารย์ ดร.บอยเกอ เรห์ไบน์ ได้พัฒนาองค์ความรู้และระเบียบวิธีในการศึกษาความเหลื่อมล้ำทางสังคมผ่านทางการศึกษาจากประเทศต่าง ๆ

¹ อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (Lecturer, Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University), Email: sirima.th@chula.ac.th

² อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมศาสตร์กับการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (Lecturer, Department of Social Science and Development, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University), Email: siya.uth@cmu.ac.th

³ Corresponding author, อาจารย์ประจำสำนักวิชาการเมืองการปกครอง คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (Lecturer, School of Politics and Government, Faculty of Political Science and Public Administration, Chiang Mai University)
Email: supitcha.pu@cmu.ac.th

⁴ นักการทูตชำนาญการพิเศษ กระทรวงการต่างประเทศ (Diplomatic Service Officer, Senior Professional Level, Ministry of Foreign Affairs, Kingdom of Thailand)
Email: woramon.s@mfa.go.th

โดยประยุกต์ใช้แนวคิดของปีแอร์ บูร์ดิเยอ ว่าด้วยเรื่องทุนและฮาบิตุส ในการอธิบาย การผลิตซ้ำความเหลื่อมล้ำโดยผนวกรวมเข้ากับเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์และโครงสร้าง ทางสังคมแบบเฉพาะตามพื้นที่ซึ่งได้เข้าไปศึกษา วิธีการศึกษาวิจัยนี้มีอิทธิพลต่อความคิด และแนวทางการทำวิจัยของบรรดาศิษย์และนักวิชาการที่มีโอกาสได้ร่วมงาน ทั้งนี้ องค์ความรู้และระเบียบวิธีในการศึกษาดังกล่าวมีความยืดหยุ่นแต่ในขณะเดียวกันมีพื้นฐาน การประยุกต์ใช้ทฤษฎีที่มีแบบแผน บทความชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ถ่ายทอด การส่งผ่านองค์ความรู้ด้านความเหลื่อมล้ำในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และ 2. นำเสนอ ระเบียบวิธีในการศึกษาความเหลื่อมล้ำทางสังคม

คำสำคัญ: ความเหลื่อมล้ำทางสังคม การพัฒนาในลาว แรงงานไทยในเยอรมนี ประชาสังคม เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา

Abstract

Social inequality is a research issue that has been pervasively explored using different theories and concepts. Moreover, this issue has been analyzed by applying indexes, political economy and specific cultural contexts to explain the specific circumstance related to a specific area. Over the past 15 years, Professor Dr. Boike Rehbein shared the knowledge and methods he had developed to study social inequality in different countries by applying Pierre Bourdieu's concepts about capital and habitus to explain the reproduction of the inequality through the historical approach and social structure in a specific area. His methods are flexible and have influenced many scholars and students. They have sought to apply his methods to their studies flexibly and systematically. This article aimed to 1) contribute to the knowledge about social inequality in Southeast Asia by applying the research approaches and the contributions to the field of study of Professor Rehbein and 2) illustrate how his methods can be used to study inequality.

Keywords: Social inequality, Lao PDR development, Thai migrants in Germany, Social movement, Southeast Asian studies

บทนำ

ศาสตราจารย์บอยเกอ เรห์ไบน์ (Boike Rehbein) เป็นนักสังคมวิทยาและผู้เชี่ยวชาญด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ชาวเยอรมัน (2508 - 2565) ผู้ซึ่งมีความเชี่ยวชาญทางด้านโลกาภิวัตน์และความเหลื่อมล้ำทางสังคม โดยมีผลงานต่าง ๆ มากกว่า 200 ชิ้นและมีอิทธิพลในการส่งผ่านความคิดด้านการศึกษาความเหลื่อมล้ำทางสังคมในซีกโลกใต้นอกจากนี้ เรห์ไบน์ยังมีคุณูปการในการพัฒนาสาขาสังคมวิทยาในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (หรือ สปป.ลาว) และอินเดีย โดยได้รับทุนสนับสนุนจากรัฐบาลเยอรมนีและแหล่งทุนอื่น ๆ เป็นจำนวนมาก จากการอุทิศตนด้านการศึกษาเรื่องความเหลื่อมล้ำเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน เรห์ไบน์ได้ริเริ่มโครงการเพื่อลดความเหลื่อมล้ำผ่านทางการศึกษารูปแบบออนไลน์รวมถึงกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อส่งเสริมโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาและทรัพยากรอันมีคุณค่า ทว่าโครงการนี้ยังอยู่ในช่วงเริ่มต้นของแผนงานเท่านั้น

ความสนใจในการแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่เรห์ไบน์ได้ส่งผ่านบรรดาศิษย์โดยชี้ให้เห็นว่าการแก้ไขปัญหาคือความขัดแย้งนั้นควรเริ่มต้นศึกษาจากแง่มุมต่าง ๆ เชิงพื้นที่มากกว่าที่จำกัดอยู่ที่แนวคิดหรือวาทกรรมหลัก (Hegemonic discourse) ที่เน้นย้ำด้านเศรษฐศาสตร์เพียงอย่างเดียว (Baumann & Bultmann, 2020) ความเชื่อมั่นในการทำงานเพื่อเก็บข้อมูลเชิงประจักษ์นี้เป็นรากฐานการวิจัยของเรห์ไบน์ แนวทางการทำวิจัยของเรห์ไบน์ ได้รับอิทธิพลจากอาจารย์ของเขา นั่นคือ ปีแอร์ บูร์ดิเยอ ซึ่งเรห์ไบน์ได้พัฒนาต่อยอดแนวคิดของบูร์ดิเยอ เพื่อปรับใช้ในการศึกษาความเหลื่อมล้ำในซีกโลกใต้ (The Global South) มากขึ้น เรห์ไบน์มีทัศนะว่าแนวคิดของบูร์ดิเยอเป็นแนวทางที่ให้ความสำคัญกับความเฉพาะของวัฒนธรรมในพื้นที่แต่ในขณะเดียวกันก็จำเป็นต้องปรับประยุกต์ต่อยอดแนวคิดบูร์ดิเยอในหลายแง่ เนื่องจาก ประการแรก บูร์ดิเยอพัฒนาแนวคิดทฤษฎีโดยอ้างอิงกับทางสังคมตะวันตกซึ่งตั้งอยู่บนความเป็นทุนนิยม ซึ่งแตกต่างจากเส้นทางการพัฒนาในไทย ลาว และประเทศอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประการถัดมา กรอบแนวคิดของบูร์ดิเยอไม่ได้วิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนผ่านอันเป็นผลมาจากโลกาภิวัตน์และเสรีนิยมใหม่ซึ่งทั้งประเทศในแถบตะวันตกและตะวันออกล้วนได้รับผลกระทบนี้ และประการสุดท้าย ข้อบ่งชี้มนทัศน์ด้านอาบิตุสยังไม่ได้มีการปรับใช้อย่างชัดเจน กล่าวคือยัง

มีความคลุมเครือ ด้วยเหตุนี้ เรท์ไบน์จึงได้แสดงทิศทางในการศึกษาความเหลื่อมล้ำทางสังคมว่าเป็นการศึกษาที่ไม่ได้วิเคราะห์เฉพาะการกระจายทรัพยากรทางเศรษฐกิจ แต่ยังรวมถึงการกระจายทรัพยากรในรูปแบบของทุนและฮาบิตุสซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของบูร์ดิเยอ (Bourdieu, 1984) โดยการทำงานของเรท์ไบน์และคณะได้ต่อยอดแนวคิดนี้โดยวิเคราะห์โครงสร้างทางสังคมและโต้แย้งว่าการครอบครองทุนหรือความมั่งคั่งของบุคคลนั้นโดยหลักแล้วเป็นผลมาจากการผลิตซ้ำและส่งต่อจากคนรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งที่อยู่ในกรอบของชนชั้นต่าง ๆ ทางสังคมนั่นเอง

การยืนยันแนวคิดการผลิตซ้ำความเหลื่อมล้ำ ทุนและฮาบิตุสนี้ได้มีการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างจากประเทศต่าง ๆ ผ่านทางการทำวิจัยร่วมกันระหว่างเรท์ไบน์กับนักศึกษานานาชาติทั้งระดับปริญญาโท ปริญญาเอกและหลังปริญญาเอก รวมถึงการจัดสัมมนา ร่วมกันอยู่เสมอ ประเด็นที่มีการศึกษาวิจัยนั้น ได้แก่ การศึกษาความเหลื่อมล้ำทางแรงงานข้ามชาติเมียนมาในประเทศไทย (Thongsawang, 2017) ความเหลื่อมล้ำทางสังคมในเวียดนาม ความเหลื่อมล้ำทางสังคมในจีน โดยเฉพาะความเหลื่อมล้ำใน สปป.ลาว ที่เรท์ไบน์มีงานศึกษาร่วมกับคณาจารย์จากมหาวิทยาลัยแห่งชาติลาวหลายคน จากความเชี่ยวชาญด้านความเหลื่อมล้ำทางสังคมของเรท์ไบน์ ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น บทความชิ้นนี้จึงมีวัตถุประสงค์ด้วยเหตุผล 2 ประการ ประการแรก คือ การส่งผ่านองค์ความรู้ด้านความเหลื่อมล้ำในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งผู้เขียนได้คัดเลือก 3 กรณีศึกษาเพื่ออภิปรายแง่มุมต่าง ๆ ด้านความเหลื่อมล้ำและการพัฒนา และ เพื่อนำเสนอเทคนิควิธีในการศึกษาความเหลื่อมล้ำทางสังคมซึ่งประกอบไปด้วย 15 ขั้นตอน อย่างไรก็ตามขั้นตอนทั้งหมดนี้อยู่ระหว่างการพัฒนา

การส่งผ่านองค์ความรู้ด้านความเหลื่อมล้ำในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

บอยเกอ เรท์ไบน์ ได้แรงบันดาลใจในการศึกษาความเหลื่อมล้ำจาก Pierre Bourdieu (1984; 1989) ซึ่งเป็นอาจารย์ของเรท์ไบน์เมื่อเป็นนักศึกษา Bourdieu อธิบายความเหลื่อมล้ำโดยใช้แนวคิด ฮาบิตุส (Habitus) สนาม (Field) และทุน (Capital) เป็นหลัก การหยิบยกแนวคิดฮาบิตุสมาปรับใช้เป็นการท้าทายหนึ่งของผู้ที่ศึกษางานของ Bourdieu เนื่องมาจากความหมายและการปรับใช้ฮาบิตุสนั้นครอบคลุมหลายระดับ ประการแรกในมุมมองมหภาค ฮาบิตุสเป็นโครงสร้างภายในสังคมที่ทำหน้าที่ในการสร้างและกำกับพฤติกรรมตลอดจนแนวคิดผ่านสถาบันต่าง ๆ ทางสังคม ในส่วนสถาบัน

ครอบครัววาทกรรมกลุ่มเกลาทัศน์คนคิด ค่านิยมและพฤติกรรมนั้นสามารถเกิดขึ้นได้โดยที่บุคคลไม่ตระหนักถึงและฝังรากลึกในมโนสำนึก ในขณะที่เดียวกันบุคคลในสังคมร่วมกันผลิตซ้ำนิสัยหรือแบบแผนพฤติกรรมป้อนกลับเข้าสู่โครงสร้างภายในสังคม ประการที่สองในมุมมองจุลภาคระดับกลุ่มหรือบุคคล ฮาปีตัสคือนิสัย จริต การให้คุณค่า รวมถึงคุณลักษณะเฉพาะของคนบางกลุ่มที่มีร่วมกันอันมาจากการผ่านการขัดเกลาหรือมีประสบการณ์ในลักษณะเดียวกัน มักมีการครอบครองทุนต่าง ๆ ในระดับใกล้เคียงกัน และประการที่สามในมุมมองระเบียบวิธี แนวคิดนี้บ่งบอกถึงการอธิบายเหตุ (เช่น สถาบัน และตัวบุคคล) ที่มีต่อผล (แนวคิด ค่านิยม และพฤติกรรม เป็นต้น) การวิเคราะห์ผลได้ต้องเข้าใจเหตุ ฮาปีตัสจึงได้ถูกประยุกต์ใช้ในเชิงระเบียบวิธี เช่น การสัมภาษณ์อัตชีวประวัติและครอบครัว ตามแนวคิดของ Bourdieu ฮาปีตัสสัมพันธ์กับสนาม โดยสนามทับซ้อนกันหลายพื้นที่และหลากหลายมิติ แต่ละสนามมีกฎกติกา มีการแลกเปลี่ยน แข่งขัน อำนาจ ในการให้ได้มาซึ่งทรัพยากรที่ตนต้องการ รวมถึงเครือข่ายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น โดยกลไกที่กำกับในสนามคือการแบ่งช่วงชั้นและการครอบงำ (Stratification and domination) ทั้งนี้ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อฮาปีตัสของบุคคลและตำแหน่งแห่งที่ของบุคคลในสนามคือทุน (Capital) Bourdieu อธิบายถึงทุน 4 ประเภท คือ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนทางสัญลักษณ์ ทุนเหล่านี้สามารถแปลงไปสู่การเข้าถึงทุนประเภทอื่นได้ และบุคคลอาจมีทุนแต่ละประเภทสูงต่ำต่างกันซึ่งการครอบครองทุนแต่ละประเภทส่งผลให้บุคคลมีฮาปีตัสต่างกัน อยู่ในสนามและมีอำนาจในสนามต่างกัน อีกทั้งยังส่งผลต่อความสัมพันธ์หรือความเชื่อมโยงของบุคคลในพื้นที่ทางสังคม (Social space) ของบุคคลต่างกันอีกด้วย

จากแนวคิดการวิเคราะห์ความเหลื่อมล้ำทางสังคมของ Bourdieu ที่ให้แนวทางกว้างในการวิเคราะห์และการศึกษามักจำกัดอยู่ในยุโรป ด้วยเหตุนี้เรไบนได้ประยุกต์แนวคิดทฤษฎีของ Bourdieu เข้าสู่การศึกษาในบริบทเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีความแตกต่างเชิงประวัติศาสตร์และวิวัฒนาการด้านการพัฒนาและสภาพสังคม นอกจากนี้เรไบนได้เพิ่มการวิเคราะห์เรื่องโลกาภิวัตน์ที่ส่งผลต่อโครงสร้างก่อนทุนนิยมและโครงสร้างทุนนิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อันทำให้การวิเคราะห์ความเหลื่อมล้ำทางสังคมไทยและลาวมีพลวัตมากยิ่งขึ้น การวิเคราะห์ที่รอบด้านนี้มาจากการศึกษาวิจัยอย่างเป็นระบบ ด้วยเหตุนี้จึงนำมาสู่การพัฒนาระเบียบวิธีในการศึกษาความเหลื่อมล้ำซึ่งได้ประยุกต์แนวคิดฮาปีตัสสู่การออกแบบวิธีดำเนินการทั้ง 15 ขั้นตอนสำหรับการศึกษาความเหลื่อมล้ำ บทความชิ้นนี้จึงหยิบยกกรณีศึกษาทั้ง 3 ชิ้น ทั้งนี้ เนื่องจากบุคคลแต่ละพื้นที่มี

ฮาปีตุสเฉพาะและมีความหลากหลายตามพื้นที่ซึ่งพวกเขาอาศัยอยู่ กรณีศึกษาเหล่านี้แสดงความเฉพาะของพื้นที่และกลุ่มบุคคลผ่านทางมุมมองความเหลื่อมล้ำและการพัฒนาอันประกอบไปด้วยความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและการเข้าสู่ตลาดแรงงาน ซึ่งเป็นผลจากการย้ายถิ่นข้ามรัฐชาติของชาวไทยในเยอรมนี กรณีถัดมาคือ ความเหลื่อมล้ำทางสังคมจากมุมมองภาคประชาสังคมที่เกิดจากการความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากรที่ดินระหว่างนายทุนกับคนท้องถิ่นจากนโยบายของรัฐซึ่งทำให้เกิดผลกระทบและความขัดแย้งในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะในเขตชนบทของประเทศไทย และกรณีสุดท้ายคือ ความเหลื่อมล้ำจากการพัฒนาอย่างยั่งยืนใน สปป.ลาว กรณีตัวอย่างขั้นสุดท้ายนั้นนับเป็นงานชิ้นสำคัญที่สะท้อนถึงความเชี่ยวชาญด้านลาวศึกษาของเรท์ไบน์และการอภิปรายการเปลี่ยนผ่านทางสังคมและเศรษฐกิจของลาวในช่วงการไหลบ่าของทุนนิยมและความช่วยเหลือจากประชาคมระหว่างประเทศ

ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและโอกาสในการเข้าสู่ตลาดแรงงานของชาวไทยย้ายถิ่นข้ามรัฐชาติ: กรณีศึกษาชาวไทยรุ่นใหม่ในเยอรมนี

งานวิจัยของวรมน สินสุวรรณ (Sinsuwan, 2018; 2018) ได้หยิบยกข้อสังเกตว่า ในประเทศเยอรมนีที่มีชาวไทยอาศัยอยู่กว่า 60,000 คน แต่มีเพียงร้อยละ 43 ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็น “แรงงาน” ภายใต้ระบบการจ้างงานของเยอรมนี งานวิจัยชิ้นนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสาเหตุของความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและโอกาสในการเข้าสู่ตลาดแรงงานของชาวไทยย้ายถิ่นข้ามรัฐชาติ โดยศึกษากลุ่มชาวไทยทั้งหญิงชายในเยอรมนีที่ย้ายถิ่นฐานผ่านการสมรสภายหลังการประกาศใช้กฎหมายสิทธิพำนัก (Residence Act) ที่เริ่มบังคับใช้ใน ค.ศ. 2005 โดยได้บูรณาการข้อมูลขั้นต้นจากสำนักงานสถิติแห่งสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี การวิจัยเอกสาร รวมทั้งข้อมูลเชิงปริมาณจากแบบสอบถามออนไลน์จำนวน 125 คน และข้อมูลเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์คนไทยย้ายถิ่นจำนวน 38 คน

ชุมชนไทยแตกต่างจากชุมชนผู้พลัดถิ่นอื่น ๆ ในเยอรมนีในหลายด้าน คนไทยส่วนใหญ่ย้ายถิ่นโดยลำพัง โดยกว่า 99 เปอร์เซ็นต์เป็นผู้ย้ายถิ่นเป็นคนรุ่นแรกที่เกิดนอกเยอรมนี ผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ไม่มีเครือข่ายขนาดใหญ่อาศัยอยู่ในเยอรมนี อาจมีเพียงพี่ น้อง หรือแม่ที่เคยย้ายถิ่นไปตั้งรกรากในเยอรมนีก่อน ประชากรไทยในชุมชนจึงไม่มีความสัมพันธ์ในเชิงเครือญาติที่ใกล้ชิด นอกจากนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับชนกลุ่มน้อยชาวตุรกีในเยอรมนีที่มักแต่งงานกันเองเนื่องจากเงื่อนไขทางศาสนาและเชื้อชาติ คนไทยแต่งงานกับ

“คนอื่น” ที่แตกต่างทั้งเชื้อชาติ ศาสนาและวัฒนธรรม ยิ่งไปกว่านั้นชาวไทยมีถิ่นที่อยู่กระจายอยู่ทั่วไปในเยอรมนี ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทำงานและที่อาศัยของคู่สมรสชาวเยอรมัน ที่สำคัญชาวไทยยังไม่มีความรู้สึกกลัวหรือจำเป็นต้องรวมตัวกันเพื่อความอยู่รอด เนื่องจากไม่ได้โยกย้ายถิ่นฐานจากการถูกบังคับ ลี้ภัยการเมืองสงคราม หรือเผชิญภัยต่อชีวิตร่วมกัน ในลักษณะเดียวกับผู้ลี้ภัยอื่น ๆ

คนไทยส่วนใหญ่เป็นหญิงและมีฐานะรอง (Subordinate position) ทั้งในครัวเรือนและในสังคมเยอรมัน ในบ้านพวกเขาในฐานะเป็นผู้พึ่งพิงของคู่สมรสชาวเยอรมัน ทั้งในด้านการเงินและสิทธิพำนักในเยอรมนี สามียอรมันส่วนใหญ่มีเงินเดือนที่สูงกว่าภริยาไทยและรับผิดชอบค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่ในบ้าน รวมทั้งค่าใช้จ่ายของบุตร กรณีที่ภริยาไทยทำงานและมีรายได้ เงินรายได้มักถูกใช้ไปกับค่าใช้จ่ายส่วนตัวและการส่งเงินกลับบ้าน ในสังคมชาวไทยย้ายถิ่นต้องประสบกับระเบียบสังคมที่เข้มงวด มีข้อจำกัดด้านสื่อสารภาษาเยอรมันและไม่สามารถเดินทางไปไหนมาไหนได้อย่างอิสระ ผู้หญิงส่วนใหญ่แม้จะมีการศึกษาสูงก็มักประสบความยากลำบากในการหางานในเยอรมนี สำหรับผู้หญิงที่มีภาระเป็นเสาหลักของครอบครัวในไทยและจำเป็นต้องหารายได้ส่งกลับไปเลี้ยงพ่อแม่และบุตร มักนิยมประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจขนาดเล็กและสปา เนื่องจากมีการลงทุนต่ำและกฎระเบียบข้อบังคับที่เกี่ยวข้องน้อยกว่าการเปิดร้านอาหาร มีอุปสงค์ในการหาพนักงานสูงและไม่จำเป็นต้องมีทักษะฝีมือด้านการนวดมาก่อนก็สามารถสมัครเข้าทำงานได้ นอกจากนี้ชาวไทยย้ายถิ่นส่วนใหญ่ยังมีข้อจำกัดด้านการเงินและความรู้ในการทำธุรกิจในต่างแดน ทำให้โอกาสที่ภริยาไทยจะกลายเป็นเจ้าของกิจการหรือผู้ประกอบการโดยปราศจากการสนับสนุนจากสามีเป็นไปได้ยาก รวมทั้งไม่มีศักยภาพที่จะให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่คนไทยอื่น ๆ เนื่องจากการตัดสินใจทางการเงินส่วนใหญ่จำเป็นต้องได้รับความเห็นชอบจากสามี

ผู้เขียนได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยของเราที่นำมาปรับใช้ในการเก็บข้อมูล และใช้แนวคิดเรื่องทุน ฮาบิตุส และพื้นที่ทางสังคมในการวิเคราะห์การเลือกอาชีพของคนไทยในตลาดแรงงานเยอรมนี งานวิจัยชี้ว่า การย้ายถิ่นข้ามรัฐชาติทำให้เกิดการลดคุณค่า (Devalue) การเปลี่ยนแปลง (Transform) และการลดน้อยลง (Decrease) ของทุนแบบต่าง ๆ ทั้งทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนทางเศรษฐกิจของผู้ย้ายถิ่นมีมาตั้งแต่ประเทศต้นทางและการสะสมใหม่เพิ่มเติมในประเทศปลายทาง การเปลี่ยนแปลงนี้มักทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำในการเข้าสู่ตลาดแรงงานใหม่ ในขณะที่เดียวกันก็ทำให้ช่องว่างในความ

เหลื่อมล้ำและชนชั้นภายในกลุ่มประชากรไทยที่ย้ายถิ่นแคบลง ตัวอย่างเช่น บุคคลที่มีระดับการศึกษาสูง เคยมีฐานะทางเศรษฐกิจและประกอบอาชีพที่มีรายได้ดี มีทุนทางสังคมหรือมีคอนเนกชันในไทย เมื่อเขาหรือเธอจำเป็นต้องย้ายถิ่นฐานตามคู่สมรสไปตั้งรกรากในเยอรมนี วุฒิการศึกษาหรือประสบการณ์ทำงานเดิมมักไม่สามารถทำให้คงต้นทุนทางเศรษฐกิจหรือทางสังคมเดิมที่มีอยู่ รวมทั้งต้องเรียนภาษาใหม่และปรับตัวเข้ากับสังคมใหม่ในเยอรมนี โดยบัญญัติว่าด้วยการเข้าเมืองของคนต่างชาติดำหนดให้ผู้ย้ายถิ่นฐานมีหน้าที่ต้องเรียนภาษาเยอรมันและผ่านหลักสูตรการเข้าสู่สังคมเยอรมัน ต้องมีความรู้ เศรษฐกิจ และปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญและกฎหมายของเยอรมนี ผู้ย้ายถิ่นที่ผ่านหลักสูตรการเข้าสู่สังคมแล้วจึงจะสามารถลดระยะเวลาในการขออนุญาตมีถิ่นพำนักและการขอสิทธิเป็นพลเมืองได้

งานวิจัยได้ใช้แนวคิดเรื่องพื้นที่ทางสังคมในการแบ่งกลุ่มอาชีพของชาวไทยในเยอรมนีออกได้เป็นสี่กลุ่ม ได้แก่ *หนึ่ง* กลุ่มอาชีพในฝัน (Dream jobs) เป็นกลุ่มอาชีพที่มีทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางสัญลักษณ์ที่สูง เช่น งานในหน่วยงานภาครัฐหรือเอกชนของเยอรมนี หรืองานในสถานเอกอัครราชทูตหรือสถานกงสุลใหญ่ไทย คุณสมบัติสำคัญของชาวไทยในกลุ่มอาชีพนี้ คือ มีการศึกษาในระดับไม่ต่ำกว่าปริญญาตรีจากประเทศต้นทาง ส่วนใหญ่ศึกษาต่อในระดับสูงขึ้นไปในเยอรมนีหรือผ่านการฝึกอบรมวิชาชีพของเยอรมนีที่เรียกว่า Ausbildung มีความเชี่ยวชาญในภาษาเยอรมันในระดับสูง ทำให้สามารถแข่งขันกับชาวเยอรมันและเข้าสู่ตลาดแรงงานได้ *สอง* กลุ่มอาชีพที่คำนึงถึงภาพลักษณ์ทางสังคม (Socially conscious jobs) เป็นกลุ่มอาชีพที่มีทุนทางเศรษฐกิจต่ำแต่ทุนทางสัญลักษณ์ที่สูง เช่น การสอนภาษาออนไลน์แบบไม่เต็มเวลา การเป็นแม่บ้าน ชาวไทยย้ายถิ่นข้ามรัฐชาติ ในกลุ่มนี้มักมีการศึกษาระดับสูงและอาชีพการงานที่ดีมาก่อนการย้ายถิ่น บางคนเป็นผู้บริหารระดับสูงของบริษัทเยอรมันชั้นนำในประเทศไทย บางคนเป็นเจ้าของกิจการ แต่เมื่อเดินทางมาเยอรมนีแล้ว ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนทางเศรษฐกิจของเขาและเธอเหล่านี้ต้องถูกลดคุณค่าหรือลดน้อยลง และด้วยภาระทางครอบครัวทำให้พวกเขาไม่สามารถศึกษาต่อในระบบการศึกษาของเยอรมนีหรือเรียนภาษาเยอรมันเพิ่มเติมจนสามารถเข้าสู่ตลาดแรงงานในอาชีพในฝันได้ นอกจากนี้ กลุ่มชาวไทยเหล่านี้ยังไม่มีควมสนใจงานในกลุ่มอื่น ๆ ที่อาจกระทบภาพลักษณ์ทางสังคมให้แก่ตนทั้งในประเทศต้นทางและประเทศปลายทาง เช่น พนักงานนวด พนักงานทำความสะอาด พนักงานขายของ เป็นต้น *สาม* กลุ่มอาชีพเข้าตาจน (Desperate jobs) เป็นกลุ่มอาชีพที่มีทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางสัญลักษณ์ต่ำ เช่น พนักงานทำความสะอาด พนักงานเสิร์ฟอาหาร ฯลฯ กลุ่ม

ชาวไทยที่ประกอบอาชีพเหล่านี้มักมีระดับการศึกษาไม่สูงจากประเทศต้นทาง หรืออยู่ระหว่างการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น หรือมีโรคประจำตัวทำให้สภาพร่างกายที่ไม่พร้อมสำหรับงานที่ต้องใช้แรงมากอย่างพนักงานนวด จึงจำเป็นต้องทำงานในกลุ่มนี้ที่สร้างรายได้ไม่สูงนัก และ สี่ กลุ่มอาชีพที่มีภาพลักษณ์ในแง่ลบ (Stigmatized jobs) เป็นกลุ่มอาชีพที่มีทุนทางเศรษฐกิจสูงแต่ทุนทางสัญลักษณ์ต่ำ เช่น อาชีพให้บริการทางเพศ หรืออาชีพที่มีถูกมองว่าเกี่ยวข้องกับการให้บริการทางเพศอย่างพนักงานนวด ซึ่งเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อทางลบอย่างรุนแรงต่อภาพลักษณ์และการทำธุรกิจนวดของชาวไทยย้ายถิ่นในเยอรมนี

ความเหลื่อมล้ำทางสังคมกับสิทธิชุมชนท้องถิ่น: ชุมชนกับการพัฒนาในกระแสโลกาภิวัตน์ สิทธิในการใช้ที่ดินของคนพื้นถิ่นในประเทศไทย

ในงานดุซกึนิพนธ์เรื่อง Community and Development in Globalizing World: Rights of Indigenous People on Land Use in Thailand (Uthai, 2015) ซึ่งมีเรทีเบนเป็นทีปริกษานัน ได้ทำการศึกษาสาเหตุความขัดแย้งในการใช้ที่ดินของชุมชนท้องถิ่นกับโครงการพัฒนาของรัฐ ที่นำไปสู่การสร้างขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อสร้างอำนาจการต่อรองและเรียกร้องสิทธิของคนท้องถิ่น จุดประสงค์ของงานวิจัยเรื่องนี้มาจากการค้นคว้าข้อมูลในเรื่องของความเหลื่อมล้ำและความไม่เสมอภาคในสังคมไทย ซึ่งเรทีเบนได้แนะนำให้ผู้วิจัยทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องทุน (Capital) ของบูร์ดิเยอร์ที่ได้จำแนกทุนออกเป็น 4 ประเภท ทำให้เห็นลักษณะของกลุ่มทางสังคมที่ไม่เท่าเทียมกันที่มากไปกว่าเรื่องของชนชั้น แต่เป็นการเข้าถึงทุนแต่ละประเภทที่ไม่เท่าเทียมกัน รวมทั้งการสร้างวาทกรรมการพัฒนาที่มีส่วนสำคัญต่อการกำหนดนโยบายการพัฒนาของประเทศมีส่วนสำคัญทำให้การเข้าถึงทุนของคนแต่ละกลุ่มไม่เท่ากัน โดยผู้วิจัยใช้กรณีศึกษาใน 2 พื้นที่ของประเทศไทย ที่มีประเด็นความขัดแย้งในเรื่องของการใช้ประโยชน์ที่ดินกับนโยบายการใช้ที่ดินของรัฐ ที่ก่อให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชุมชนท้องถิ่นเพื่อเรียกร้องสิทธิและความเป็นธรรม กรณีแรกในพื้นที่จังหวัดเลย ซึ่งมีความขัดแย้งระหว่างโครงการเหมืองทองคำกับคนท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบ และกรณีที่สองที่จังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นความขัดแย้งจากโครงการสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหินกับการต่อต้านของคนในพื้นที่

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่ออธิบายผลกระทบจากความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ ผู้วิจัยได้ตั้งสมมุติฐานเบื้องต้นตามกรอบแนวคิดที่ได้พัฒนาขึ้นใหม่ โดยใช้แนวคิดวาทกรรมการพัฒนา (Development discourse) ในการวิเคราะห์อำนาจเชิงโครงสร้างผ่านการปฏิบัติการทางวาทกรรมโดยสถาบันต่างๆ สร้างความรู้ความจริงเพื่อครอบงำสังคม แต่วาทกรรมเป็นอำนาจที่อยู่ในพื้นที่การแย่งชิง (Foucault, 1971) การคงอยู่ของอำนาจจึงต้องมีการผลิตซ้ำวาทกรรมโดยตลอด ซึ่งวาทกรรมการพัฒนาที่ถูกผลิตซ้ำเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำในสังคมจากการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียม แนวคิดการแฝงฝัง (Embeddedness) จากงานของ Polanyi (1957) ได้กล่าวถึงระบบเศรษฐกิจและโครงสร้างทางสังคมที่ได้มีการแฝงฝังกันอย่างแนบแน่นไม่สามารถวิเคราะห์แยกส่วนออกจากกันได้ ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจย่อมส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางสังคมอย่างเลี่ยงไม่ได้ นโยบายการพัฒนาที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อการส่งออกของไทย จึงทำให้เกษตรกรต้องเปลี่ยนระบบการผลิตเป็นการผลิตเชิงเดี่ยวเพื่อให้ได้ผลผลิตปริมาณมากที่ไม่ใช่เพื่อการบริโภคในประเทศอีกต่อไป แต่เป็นการส่งออกสู่ตลาดโลก การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตนี้ทำให้โครงสร้างสังคมในชนบทเปลี่ยนไปด้วย เทคโนโลยีทางการเกษตรถูกคิดค้นเป็นเครื่องมือให้สามารถสร้างผลผลิตได้จำนวนมาก และทำให้ผลผลิตเหล่านั้นมีราคาถูกลง สังคมชนบทแฝงฝังเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมตลาดไปโดยปริยาย เมื่อเกษตรกรลงทุนเพื่อต้องการให้ได้ผลผลิตจำนวนมากเพื่อรายได้ที่เพิ่มขึ้นผ่านระบบกักขังและการให้สินเชื่อของสถาบันการเงินของรัฐ ที่ดินที่เคยเป็นพื้นที่เพาะปลูกอาหารกลายเป็นทรัพยากรและสินทรัพย์ที่มีราคาในตลาด นโยบายการพัฒนาของรัฐจึงรวมไปถึงเรื่องการใช้ที่ดินให้ได้ประโยชน์สูงสุดเช่นกัน แนวคิดการลิดรอนเชิงสัมพัทธ์ (Relative deprivation) จึงได้ถูกนำมาวิเคราะห์สาเหตุที่ทำให้คนท้องถิ่นซึ่งได้รับผลกระทบจากความเหลื่อมล้ำทางนโยบายบางพื้นที่รวมตัวในรูปแบบขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อต่อต้านการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมจากนโยบายของรัฐ โดย Runciman (1966) พัฒนารูปแบบของการถูกลิดรอนที่เริ่มต้นจากความรู้สึกที่ไม่พอใจผ่านการรับรู้ของปัจเจก โดยปัจเจกรับรู้ว่าเขาถูกลิดรอนบางสิ่ง ในขณะที่เดียวกันเขารับรู้ว่าคุณค่าอื่นกลับได้รับสิ่งที่เขาถูกลิดรอน จากนั้นเขารับรู้ว่าเขาต้องการได้สิ่งที่ถูกลิดรอนและเขาก็รับรู้ว่าเขามีสิทธิหรือเขามีทางที่จะได้สิ่งนั้นเหมือนที่คนอื่นได้ ดังนั้นจึงเกิดเป็นการปฏิบัติการบางอย่างเพื่อเรียกร้องสิ่งที่ถูกลิดรอนไป เช่น การสร้างขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

ในงานวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลแบบผสมผสาน (Mixed methods) ทั้งการใช้แบบสอบถาม (Questionnaires) เชิงปริมาณเพื่อสำรวจความพึงพอใจของคนในพื้นที่กรณีศึกษาในรูปแบบการใช้ชีวิตและความพึงพอใจที่มีต่อโครงการอุตสาหกรรมที่เข้ามาในพื้นที่ทั้ง 2 แห่งคือโรงไฟฟ้าถ่านหินในจังหวัดนครศรีธรรมราชและเหมืองแร่ทองคำในจังหวัดเลย และในเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลแบบการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (Participant observation) และการสัมภาษณ์เรื่องราวสำคัญของชีวิต (Life-course interview) ในกลุ่มของคนท้องถิ่นที่เข้าร่วมในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อคัดค้านโครงการอุตสาหกรรมดังกล่าว โดยผู้วิจัยได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มและเข้าร่วมกิจกรรมบางกิจกรรมกับกลุ่มเพื่อสังเกตบทบาทและการทำงานของสมาชิกผู้เข้าร่วม จากนั้นผู้วิจัยเลือกผู้ที่มีบทบาทสำคัญในขบวนการกลุ่มเพื่อสัมภาษณ์เรื่องราวสำคัญของชีวิตพวกเขาเหล่านั้น เพื่อนำมาวิเคราะห์หุ้ภูมิหลัง บทบาทการทำงาน เป้าหมายในการเข้าร่วมขบวนการโดยใช้การวิเคราะห์เชิงวาทกรรม (Discourse analysis) โดย Keller (2013) กล่าวถึงความสัมพันธ์ของตัวบท (Text) กับการปฏิบัติการทางวาทกรรม (Discursive practice) ที่ต้องมีการวิเคราะห์เชื่อมโยงกัน

ซึ่งข้อค้นพบในงานนี้ ประการแรก นโยบายการพัฒนาของประเทศไทยเป็นผลมาจากการผลิตซ้ำวาทกรรมการพัฒนาที่เน้นผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของชาติเป็นหลัก โดยไปทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคมต่อผู้คนที่ไม่ได้อยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของชาติจึงไม่ได้เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับประโยชน์ที่คนท้องถิ่นจะได้รับ ประการที่สอง ผู้คนท้องถิ่นไม่ได้ต่อต้านการพัฒนาเพราะพวกเขาเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมเช่นกัน คนท้องถิ่นเองก็ต้องการการพัฒนาที่คำนึงถึงประโยชน์ของผู้คนในพื้นที่และเข้ากันได้กับวิถีชีวิตของพวกเขา ประการที่สาม ขบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นเพื่อต่อต้านโครงการอุตสาหกรรมในพื้นที่จึงเป็นเสมือนการปฏิบัติการทางวาทกรรมมีความพยายามในการสร้างวาทกรรมตอบโต้วาทกรรมการพัฒนาระแสหลักขึ้นมาเพื่อยืนยันสิทธิของการพัฒนาในฐานะพลเมืองตามแนวทางของท้องถิ่น ตามแนวทางประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญของประเทศที่อ้างถึงสิทธิความเท่าเทียมกันของประชาชน

สิ่งที่เกิดขึ้นไม่ใช่เฉพาะพื้นที่กรณีศึกษา แต่ความเหลื่อมล้ำทางสังคมเกิดขึ้นในหลายพื้นที่ทั่วโลก แม้ในประเทศที่พัฒนาแล้วและเป็นประเทศประชาธิปไตยก็ตาม ยังคงมีเรื่องของชนชั้นทางสังคมในบางครั้งถูกนิยามผ่านฮาบีตุส (Rehbein, 2020) ซึ่งเรเห็นได้ นำแนวคิดของบูร์ดิเยอร์มาพัฒนาเป็นแนวทางการศึกษาด้านความเหลื่อมล้ำในหลายสังคม

เช่นกัน โดยงานที่ผู้วิจัยทำการศึกษานั้น แม้ไม่ได้ใช้แนวทางการวิเคราะห์มาจากเรท์ไบนารีในประเด็นนี้ แต่มีข้อค้นพบบางประการในขบวนการเคลื่อนไหวของชุมชนท้องถิ่นที่ทำให้เห็นว่า สมาชิกที่อยู่ในกลุ่มที่เคลื่อนไหวนั้นก็มีความแตกต่างกัน ซึ่งเกิดจากการครอบครองทุน เป็นสิ่งที่ทำให้ได้มาซึ่งอภิสิทธิ์ (Privilege) ของการเป็นสมาชิกในชนชั้นทางสังคม ในชุมชนท้องถิ่นหรือขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม กลุ่มผู้นำหรือกลุ่มแกนนำก็จะมีทุน ซึ่งอาจไม่ใช่ทุนทางเศรษฐกิจ แต่เป็นทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม ที่มีส่วนสร้างความแตกต่าง และการยอมรับให้สามารถมีบทบาทควบคุมหรือครอบงำทิศทางของขบวนการได้ สอดคล้องกับงานของเรท์ไบนารีเองก็ได้กล่าวถึงทุนอันเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้สังคมเกิดช่วงชั้นและการครอบงำ (Rehbein, 2020)

ในการเป็นที่ปรึกษาคุณสุณิพันธ์ของเรท์ไบนารีนั้น สิ่งสำคัญคือการเสนอแนะความคิดที่รอบด้านให้ผู้วิจัยได้นำไปทบทวนพิจารณาและตัดสินใจด้วยตนเอง ไม่ได้จำกัดว่า จะต้องรอกองานวิจัยให้เข้ากันกับกรอบแนวคิดของอาจารย์ เมื่อกล่าวถึงความเหลื่อมล้ำทางสังคม เราสามารถมีมุมมองและวิธีศึกษาในหลายๆ แง่มุมที่แตกต่างออกไป ซึ่งการอ่านงานของนักศึกษายังเป็นการนำไปสู่การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน การพบปะทางวิชาการ (Colloquium) เป็นรูปแบบของการแลกเปลี่ยนความคิดที่เรท์ไบนารีนำมาใช้ในทุกระดับการศึกษา นักศึกษาจะนำเสนอความก้าวหน้าของงานเพื่อแลกเปลี่ยนและรับฟังข้อเสนอแนะจากอาจารย์ที่ปรึกษาและนักศึกษาที่เข้าร่วม เพื่อต่อยอดความคิดและร่วมกันหาช่องโหว่ที่งานวิจัยยังขาดไป ทำให้งานมีความชัดเจนและรอบด้านมากขึ้น

ในส่วนของระเบียบวิธีวิจัย (Methodology) ที่ได้เรียนรู้จากเรท์ไบนารี เช่น การสัมภาษณ์เรื่องราวสำคัญของชีวิต (Life-course interview) เป็นขั้นตอนสำคัญที่นำมาปรับใช้ในการเก็บข้อมูล ทำให้ผู้วิจัยค้นพบแนวทางการเข้าถึงข้อมูลที่น่าไปสู่ภูมิหลัง พฤติกรรม และประสบการณ์ชีวิตของผู้ให้ข้อมูลที่ทำให้ข้อมูลมีความรอบด้านและนำส่วนต่าง ๆ มาศึกษาเปรียบเทียบได้ชัดเจนมากขึ้น ซึ่งการสัมภาษณ์เรื่องราวสำคัญของชีวิตเป็นวิธีการที่ผู้วิจัยใช้ในพื้นที่เพื่อสัมภาษณ์ผู้ที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคมของทั้ง 2 พื้นที่ หลังจากใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมทำให้สมาชิกมีความคุ้นเคยกับผู้วิจัยแล้วนั้น ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ผู้วิจัยได้เลือกแบบเฉพาะเจาะจงได้ตอบรับในการสัมภาษณ์แบบ Life-course เพื่อให้ข้อมูลส่วนตัวที่เกี่ยวข้องกับภูมิหลังครอบครัว พฤติกรรมและประสบการณ์ชีวิตของตนเอง ซึ่งมีส่วนสำคัญในการทำให้สมาชิกเข้าร่วมกลุ่มหรือเป็นผู้นำกลุ่มในการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิของชุมชน

ตลอดระยะเวลาที่ทำงานชุมชนนิพนธ์นั้น โครงการวิจัยเรื่องความเหลื่อมล้ำของเรห์ไบน์จึงเป็นการสร้างองค์ความรู้ให้เกิดความเข้าใจถึงเรื่องความเหลื่อมล้ำได้รอบด้านมากขึ้น นอกเหนือไปจากความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจที่เป็นองค์ความรู้กระแสหลัก การอธิบายความเหลื่อมล้ำผ่านแนวคิดเรื่องทุนของบูร์ดิเยอทำให้ชนชั้นทางเศรษฐกิจกับชนชั้นทางสังคมมีทั้งความแตกต่างและทับซ้อนระหว่างกัน การคงอยู่ของความเหลื่อมล้ำจะยังคงดำเนินต่อไปภายใต้สังคมทุนนิยมที่ทำให้เกิดตำแหน่งของชนชั้นทางสังคมที่แตกต่างกัน การสร้างองค์ความรู้ด้านความเหลื่อมล้ำของเรห์ไบน์สามารถเป็นกระบวนทัศน์ที่ช่วยให้เราเข้าใจปรากฏการณ์และประเด็นปัญหาความขัดแย้งในสังคมได้มากยิ่งขึ้น

ความเหลื่อมล้ำทางสังคมผ่านมุมมองการพัฒนา: กรณีศึกษา เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนกับการพัฒนาในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ดังที่กล่าวถึงในข้างต้น ผลงานด้านลาวศึกษาของเรห์ไบน์นั้น มักมุ่งเน้นไปที่การใช้แนวคิดฮาบิตุสในการทำความเข้าใจโครงสร้างทางสังคมของ สปป.ลาว ร่วมสมัย ที่การเปิดประเทศสู่ระบบทุนนิยมภายใต้นโยบายจินตนาการใหม่ ในปี ค.ศ. 1986 ได้ส่งผลต่อการสะสมทุนและเงิน จนนำไปสู่การเกิดขึ้นของชนชั้นใหม่ ๆ รวมทั้งงานศึกษากระบวนการโลกาภิวัตน์ใน สปป.ลาว ที่ส่งผลต่อฮาบิตุสของชาวลาวในแต่ละพื้นที่ (ดู Rehbein, 2007; 2017) แม้ว่าอิทธิพลของแนวคิดฮาบิตุสที่ศาสตราจารย์เรห์ไบน์ใช้ศึกษาสังคมและวัฒนธรรมลาว ไม่ได้ถูกหยิบมาใช้ในงานชุมชนนิพนธ์ของผู้เขียน แต่การศึกษาการเมืองในการพัฒนานั้น สะท้อนให้เห็นถึงการกำหนดนโยบายการพัฒนาระหว่างรัฐบาลลาวและประชาคมระหว่างประเทศ (The international community) ที่เป็นอีกหนึ่งสาเหตุสำคัญของความเหลื่อมล้ำทางสังคมใน สปป.ลาว

ในงานชุมชนนิพนธ์ของผู้เขียน (Punya, 2019) เป็นงานศึกษาการเมืองในการพัฒนาใน สปป.ลาว ผ่านเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) อันเป็นเป้าหมายพัฒนาระหว่างประเทศที่สนับสนุนโดยองค์การสหประชาชาติ (The United Nations) สปป.ลาว เป็นประเทศสังคมนิยม ที่มีความยากจนและยังคงอยู่ในกลุ่มประเทศด้อยพัฒนา และมีความมุ่งมั่นที่จะหลุดพ้นจากสภาวะด้อยพัฒนา ผ่านการพัฒนาเศรษฐกิจและเปิดรับความช่วยเหลือจากประชาคมระหว่างประเทศ (Phraxayavong, 2009) โดยมีรัฐบาลลาว หรือพรรคประชาชนปฏิวัติลาว (Lao People's Revolutionary Party) หรือพรรครัฐ มีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางพัฒนา

ภายในประเทศ ดังนั้นการพัฒนาลาวในยุคหลังจินตนาการใหม่ จึงเป็นการพัฒนาตามแบบตะวันตกที่มุ่งเน้นความรุ่งเรืองและการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ จนกลายเป็นภารกิจสำคัญของพรรครัฐ เพราะยิ่งประเทศมีการพัฒนามากขึ้นเท่าไร พรรครัฐย่อมได้รับการยอมรับจากประชาชนภายในประเทศและประชาคมระหว่างประเทศ จึงนำไปสู่ข้อถกเถียงในงานชิ้นนี้ คือ การพัฒนาเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างความชอบธรรมและรักษาอำนาจของพรรครัฐให้ดำรงอยู่รอดต่อไปภายใต้การไหลบ่าของกระแสทุนนิยม

ผู้เขียนใช้แนววิเคราะห์หลังสังคมนิยม (Post-socialist approach) ในการวิเคราะห์การเปลี่ยนผ่านทางเศรษฐกิจและการเมืองใน สปป.ลาว และการสร้างความชอบธรรมของพรรคฯ ในการรักษาระบอบพรรคเดียวให้อยู่รอด เนื่องจากในยุคหลังสงครามเย็น ประเทศสังคมนิยมหลายประเทศเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบอบประชาธิปไตย และมีเพียงไม่กี่ประเทศที่ยังคงปกครองด้วยระบอบสังคมนิยมที่มีพรรคคอมมิวนิสต์เป็นพรรคการเมืองเดียว (Saxonberg, 2013) อย่างไรก็ตามการเปิดประเทศสู่ทุนนิยมของประเทศสังคมนิยมหลายประเทศ เช่น จีน เวียดนาม และ สปป.ลาว ย่อมมีคำถามตามมาว่า พรรคคอมมิวนิสต์ จะจัดการกับทุนนิยมควบคู่ไปกับการรักษาอุดมการณ์ภายในประเทศและรักษาอำนาจของพรรคฯ อย่างไร สำหรับ สปป.ลาว พบว่า การรักษาอำนาจของพรรครัฐใน สปป.ลาว ประกอบด้วยสามเสาหลัก คือ อุดมการณ์มาร์กซ์-เลนิน อุดมการณ์ชาตินิยมและการกระทำเพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนา (Croissant & Lorenz, 2018) ด้วยเหตุนี้เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความชอบธรรมแก่พรรครัฐในฐานะผู้กำหนดทิศทางการพัฒนาร่วมกับประชาคมระหว่างประเทศและขับเคลื่อนการพัฒนาผ่านกลไกของรัฐ เพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน ที่ประกอบด้วย 17 เป้าหมาย และมีอีก 1 เป้าหมายเพิ่มเติมใน สปป.ลาว คือ ชีวิตที่ปลอดภัยจากภัยระเบิด

เพื่อค้นหาข้อมูลในการสนับสนุนข้อถกเถียงดังกล่าว ผู้เขียนได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการ Process tracing และ Elite interview เนื่องจากทั้งสองคำยังไม่มี การแปลเป็นภาษาไทยอย่างเหมาะสม ผู้เขียนจึงทับศัพท์เป็นภาษาอังกฤษแทน สำหรับ Process tracing คือ การแกะรอยข้อมูลทางประวัติศาสตร์เพื่อค้นหาและรวบรวมตัวแปรเชิงสาเหตุที่ส่งผลต่อการเกิดขึ้นของผลลัพธ์ที่ต้องการศึกษา (George & Bennett, 2005) โดยวิธีการดังกล่าวถูกนำมาใช้ในการวิเคราะห์การก่อตัวของรูปแบบการพัฒนาใน สปป.ลาว ในปัจจุบันว่ามีตัวแปรใดบ้าง และวิเคราะห์ตัวแปรเหล่านี้เกี่ยวข้องกับการสร้างความชอบธรรมของพรรครัฐอย่างไร ผู้เขียนแกะรอยข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของ สปป.ลาว

ตั้งแต่ยุคที่ สปป.ลาว ตกอยู่ภายใต้อาณานิคมของฝรั่งเศสจนถึงยุคหลังสงครามเย็น ในขณะเดียวกัน Elite interview นำมาใช้ในคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักที่มีบทบาทในการกำหนดนโยบายใน สปป.ลาว ไม่ว่าจะเป็นตัวแทนจากองค์การระหว่างประเทศ ประเทศมหาอำนาจ รัฐบาลลาว นักวิชาการลาวและไทย และภาคประชาสังคม เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของประชาคมระหว่างประเทศกับรัฐบาลลาว ในการกำหนดนโยบายการพัฒนาภายใต้เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนใน สปป.ลาว

อย่างไรก็ตามหลังจากได้รับข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาใน สปป.ลาว เรห์ไบนีให้ความเห็นว่าการใช้วิธีการดังกล่าวของผู้เขียนแลดู “ตื้นเขิน” เกินกว่าจะทำความเข้าใจปรากฏการณ์การพัฒนาใน สปป.ลาว อย่างลึกซึ้ง ตลอดจนการที่ผู้เขียนยึดติดกับการพัฒนาจากตะวันตก ว่าเป็นตัวแบบที่ดีของการพัฒนาใน สปป.ลาว นั้น ทำให้งานของผู้เขียนมองการพัฒนาเป็น “ของตาย” มากจนเกินไป เรห์ไบนีจึงแนะนำผู้เขียนแกะรอยเพิ่มเติมด้วยการตั้งคำถามว่า ทำไมการพัฒนาจากตะวันตกถึงกลายเป็นสิ่งที่ดีสำหรับการพัฒนาใน สปป.ลาว และแนะนำให้อ่านงานเขียนในสำนักหลังอาณานิคม (Post-colonialism) เพิ่มเติม เพื่อทำความเข้าใจกระบวนการสร้างสถานะสมัยใหม่ใน สปป.ลาว และการพัฒนาแบบตะวันตกถึงฝังรากลึกอยู่ในสังคมลาว พร้อมทั้งศึกษาสถานะสมัยใหม่ผ่านวิธีวิทยาของเรห์ไบนีในการศึกษาประวัติศาสตร์การพัฒนาภายใต้ระบอบทุนนิยมใน สปป.ลาว ที่ส่งผลต่อความเหลื่อมล้ำในการพัฒนาใน สปป.ลาว ด้วยคุณูปการในการชี้แนะของเรห์ไบนีนี้ ผู้เขียนจึงเปลี่ยนมุมมองการพัฒนา ในฐานะที่เป็นสิ่งที่ประกอบสร้างจากตะวันตกมากกว่าการมองการพัฒนาในฐานะที่เป็นเป้าหมายที่ สปป.ลาว ควรจะเป็น

จากการแกะรอยเพิ่มเติมของผู้เขียน พบว่า สถานะสมัยใหม่ใน สปป.ลาว เกิดขึ้นตั้งแต่ยุคอาณานิคม ที่ฝรั่งเศสได้วางรากฐานการพัฒนา ที่ทำให้การพัฒนาจากตะวันตกเป็นสิ่งที่มีความทันสมัยและมีความเหนือกว่าสังคมลาวดั้งเดิม และแนวทางการพัฒนาดังกล่าวถูกทำให้กลายเป็นเรื่องปกติ (Normalization) โดยกลุ่มชนชั้นนำใน สปป.ลาว ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการแต่งกายและสถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัยของกลุ่มชนชั้นนำใน สปป.ลาว ที่มีความทันสมัยและผสมผสานกับอารยธรรมจากตะวันตก เมื่อรอบคอบคิดเกี่ยวกับการพัฒนาใน สปป.ลาว ถูกประกอบสร้างโดยตะวันตกเช่นนี้แล้ว จึงเป็นเรื่องยากที่สังคมลาวจะกลับไปสู่สังคมแบบดั้งเดิม เพราะการพัฒนาคือ ความก้าวหน้าและปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่ให้ดีขึ้น ด้วยเหตุนี้การพัฒนาแบบตะวันตกยังคงเป็นตัวแบบการพัฒนาที่ปรากฏในแผนพัฒนา

เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของ สปป.ลาว ดังเช่นในปัจจุบันที่รัฐบาลลาวได้มุ่งมั่นที่จะบรรลุเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนภายใต้การสนับสนุนของประชาคมระหว่างประเทศ

สำหรับบทบาทของพรรครัฐในการกำหนดนโยบายการพัฒนาภายใต้เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้น เริ่มต้นจากเหตุการณ์การประชุมโต๊ะกลม โดยโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติและกระทรวงแผนการและการลงทุนแห่ง สปป.ลาว เป็นประธานร่วมในการประชุมดังกล่าว โดยผู้เข้าร่วมประกอบด้วยตัวแทนจากองค์การระหว่างประเทศ ประเทศมหาอำนาจ สถาบันการเงินระหว่างประเทศและรัฐบาลลาวในการกำหนดทิศทางเกี่ยวกับเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 5 ปี ครั้งที่ 8 นอกจากนี้ยังมีอีกหนึ่งเหตุการณ์สำคัญ คือ การประชุมพรรคประชาชนปฏิวัติลาว ที่เหล่าผู้นำระดับสูงและสมาชิกพรรคฯ ร่วมกันในการกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศในอนาคต รวมถึงการกล่าวถึงสิ่งท้าทายในปัจจุบันที่เปรียบเสมือนกับภารกิจที่ไม่มีวันสิ้นสุดของพรรครัฐ การประชุมพรรคฯ ถือเป็นปรากฏการณ์สุดท้ายของการตัดสินใจทางการเมืองเรื่องการพัฒนาภายในประเทศ จนทำให้การพัฒนาใน สปป.ลาว เปรียบเสมือนกับเป็นการพัฒนาที่มีการชี้นำโดยพรรค (The party-led development) (Punya & Rehbein, 2020) ด้วยเหตุนี้การพัฒนาอย่างยั่งยืนใน สปป.ลาว จึงถูกตีความออกเป็น 4 เสาหลัก ได้แก่ การพัฒนาเศรษฐกิจ การรักษาสິงแวดล้อม การผนวกรวมทางสังคมและความมั่นคง โดยเสาหลักสุดท้ายนั้น พรรครัฐมีหน้าที่หลักในการขับเคลื่อนการพัฒนาและสร้างเสถียรภาพทางการเมืองเพื่อทำให้การพัฒนาประเทศเป็นได้อย่างราบรื่น และสามารถสร้างสังคมลาวไปสู่สภาวะสมัยใหม่ตามแบบตะวันตกที่เป็นอีกหนึ่งภารกิจสำคัญของพรรครัฐนั่นเอง

ระเบียบวิธีวิจัยในการศึกษาความเหลื่อมล้ำทางสังคม: การริเริ่มจากเรห์ไบน์

กรณีศึกษาข้างต้นที่กล่าวมาได้นำเสนอความเหลื่อมล้ำทางสังคม บริบทพื้นที่ทางสังคม และเทคนิควิธีวิจัยที่ต่างกันซึ่งมีการวิจัยทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ เทคนิควิธีวิจัยเหล่านี้ได้เป็นส่วนประกอบสำคัญในการทำงานร่วมกับเรห์ไบน์เพื่อนำมาซึ่งการนำเสนอวิธีการศึกษาความเหลื่อมล้ำทางสังคมอย่างรอบด้านมากยิ่งขึ้น ในการประชุมสัมมนาสำหรับนักศึกษาระดับปริญญาโทและเอกรวมถึงนักวิชาการในภาควิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และแอฟริกันศึกษา ซึ่งจัดขึ้นที่มหาวิทยาลัยฮุมโบลด์แห่งกรุงเบอร์ลินในปี ค.ศ. 2021 นั้น เรห์ไบน์ แสดงทัศนะว่าระเบียบวิธีที่ใช้ในการศึกษานั้นไม่ใช่เครื่องมือที่มีรูปแบบตายตัวหรือ

เป็นไปในเชิงกลไกที่ปรับใช้ในพื้นที่ซึ่งผู้วิจัยเลือกศึกษาได้เลย หากแต่วิธีวิจัยที่เหมาะสมนั้น ต้องได้รับการพัฒนาทางทฤษฎีจากกระบวนการเรียนรู้ในแต่ละพื้นที่โดยอาศัยการตีความ และให้ความหมายจากมุมมองเฉพาะ (Hermeneutical) กระบวนการเรียนรู้จำเป็นต้องอาศัยพลวัตการตีความ เนื่องจากในแต่ละขั้นตอนของการวิจัยมักเริ่มต้นด้วยความคิดที่คลุมเครือ ความไม่แน่ชัดในคำถามการวิจัยและสมมติฐาน ความคลุมเครือเหล่านี้จะค่อย ๆ คลี่คลายเมื่อนักวิจัยได้ลงพื้นที่และเข้าถึงหลักฐานเชิงประจักษ์ ในช่วงแรกของการศึกษา ความเหลื่อมล้ำทางสังคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เเรห์ไบน์ได้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพเพราะต้องการรวบรวมความเป็นไปได้ในมุมมองต่าง ๆ ที่สะท้อนภาพความเหลื่อมล้ำ ผลงานเรื่อง *Society in Contemporary Laos: Capitalism, Habitus and Belief* (Rehbein, 2017) และ *Inequality, Sociocultures and Habitus in Thailand* (Thongsawang, Rehbein & Chantavanich, 2020) ได้เน้นการใช้เทคนิคสัมภาษณ์เป็นหลักในการเก็บข้อมูลด้านการเปลี่ยนผ่านทางสังคมลาวและสังคมไทย

สำหรับสังคมลาวนั้นการเปลี่ยนผ่านทางสภาพสังคมยึดโยงกับระบบเศรษฐกิจ และการปกครองเป็นสำคัญ คุณลักษณะของบุคคลหรือนิสัยแห่งจิตใจ (Habitus/ฮาบิตุส) จากเดิมที่ลักษณะแบบพอเพียง (Subsistence) ที่พบได้มากในสังคมก่อนทุนนิยม (Pre-capitalist society) ได้ลดน้อยลงและเกิดฮาบิตุสอื่น ๆ ขึ้นมา ในส่วนของสังคมไทย การศึกษาความเหลื่อมล้ำโดยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพได้เปิดกว้างสำหรับข้อมูลที่ไม่ถูกจำกัด ด้วยกรอบแนวคิดหรือคำตอบ การศึกษานี้นำไปสู่การวิเคราะห์เชิงโครงสร้างทางสังคมไทย การคงอยู่และผลิตซ้ำของความเหลื่อมล้ำในไทยได้รับอิทธิพลเชิงโครงสร้างคือระบบศักดินา ดั้งเดิม (Rabibhadana, 1984) และการส่งผ่านแนวคิดค่านิยมของครอบครัวเป็นสำคัญ นอกจากนี้งานชิ้นนี้ได้นำเสนอประเภทฮาบิตุสประเภทเฉพาะในประเทศไทยซึ่งยังไม่มี การนำเสนอในลักษณะนี้มาก่อน (ดูเพิ่มเติม Thongsawang, Rehbein & Chantavanich, 2020)

ในส่วนของระเบียบวิธีนั้น เมื่อได้รวบรวมข้อมูลที่หลากหลายเชิงคุณภาพแล้ว เเรห์ไบน์มีความสนใจในการศึกษาสถานการณ์ความเหลื่อมล้ำทางสังคมในมุมกว้างและเป็นระบบ ด้วยเหตุนี้ ในโครงการวิจัยของเขาและคณะในปี ค.ศ. 2022 จึงมีการเพิ่มเติมการใช้ การวิจัยเชิงปริมาณเพื่ออธิบายสถานการณ์ความเหลื่อมล้ำระดับนานาชาติโดยผนวกรวม สถานการณ์ความเหลื่อมล้ำในประเทศต่าง ๆ เพื่อหาจุดเหมือนและต่างในการสร้างรูปแบบ เพื่ออธิบายสถานการณ์โดยรวม ทั้งนี้ตามที่ผู้เขียนทราบ โครงการที่กำลังดำเนินการอยู่ในปี

ค.ศ. 2022 มีการเก็บข้อมูลในประเทศสหรัฐอเมริกา ไทย และบราซิลแล้ว โดยที่บราซิลสามารถเก็บตัวอย่างได้กว่า 3,000 ตัวอย่าง จึงเป็นที่น่าเสียดายว่า โครงการเหล่านี้ยังไม่แล้วเสร็จ แต่เชื่อแน่ว่าองค์ความรู้ด้านระเบียบวิธีวิจัยยังคงเป็นประโยชน์กับคณะทำงาน ในการร่วมงานครั้งสุดท้ายกับเรห์ไบน์ (กำลังดำเนินการในปี ค.ศ. 2022) เรื่อง *ความเหลื่อมล้ำทางสังคมในประเทศไทย: การวิเคราะห์ชนชั้นทางสังคมและทัศนคติต่อความเหลื่อมล้ำระหว่างปี พ.ศ. 2562-2565* (Social Inequality in Thailand: An analysis of social class and attitudes towards inequality during 2019-2022) ได้ปรับใช้การศึกษาเชิงปริมาณร่วมด้วย จากการที่เรห์ไบน์ศึกษาร่วมกับนักวิจัยในหลายประเทศ เรห์ไบน์ได้พัฒนา 15 ขั้นตอน เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาความเหลื่อมล้ำทางสังคม โดยผู้เขียนเห็นว่าเป็นประโยชน์ในการเผยแพร่ ทั้งนี้ เรห์ไบน์มักจะกล่าวว่าการให้แนวคิดและความรู้ที่ตนศึกษาสามารถเข้าถึงได้ในวงกว้าง เพื่อให้ผู้สนใจสามารถปรับและประยุกต์ได้ตามความสนใจ ในส่วนประเด็นระเบียบวิธีวิจัยที่เรห์ไบน์และผู้เขียนได้มีโอกาสหารือกันก่อนหน้านี้ เรื่องการเขียนประเด็นนี้เพื่อเผยแพร่วิทยานิพนธ์การศึกษาความเหลื่อมล้ำทางสังคม (Methodology of studying social inequality) เป็นคำที่เรห์ไบน์ใช้ในการเผยแพร่เทคนิควิธีการทำวิจัยกับคณะทำงานโดยมีรายละเอียดและขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนแรก ผู้วิจัยอ่านทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะอย่างยิ่งประวัติศาสตร์และความเป็นมาอันเชื่อมโยงกับโครงสร้างสังคมของพื้นที่ซึ่งผู้วิจัยเลือกศึกษา และตั้งสมมติฐาน *ขั้นตอนที่สอง* คือ การลงมือสัมภาษณ์อัตชีวประวัติและเรื่องราวสำคัญในชีวิต (Life-course interview) ขั้นตอนนี้ได้รับอิทธิพลจากแนวคิด Pierre Bourdieu (1984; 1989) ในเรื่องของการสะสมทุนและฮาบิตุส คำว่า ฮาบิตุส นั้น ในภาษาไทยมีการให้คำนิยามที่ต่างกัน เช่น แนวจริต สันดาน ซึ่งผู้เขียนพิจารณาถึงคำว่า ‘นิสัยแห่งจิตใจ’ อันเนื่องมาจากสามารถสื่อถึงลักษณะและพฤติกรรมอันฝังรากลึกซึ่งถูกบ่มเพาะทั้งการตระหนักรู้และไม่ตระหนักรู้ของบุคคลผ่านครอบครัว แวดวง กลุ่มสังคม สถาบันต่าง ๆ รวมถึงประสบการณ์ที่พบเจอ ฮาบิตุสนี้ฝังรากลึกและยากที่จะเปลี่ยนแปลง ฮาบิตุสได้รับการส่งผ่านจากครอบครัว แวดวงสังคมและสถาบันที่มีส่วนในการกล่อมเกลายบุคคล *ขั้นตอนที่สาม* การสร้างแบบสัมภาษณ์/แบบสอบถาม ควรมีข้อมูลด้านสังคมหรือข้อคำถามที่บ่งบอกถึงกลุ่มทางสังคมของบุคคลนั้น พื้นฐานครอบครัวและการศึกษา วิถีชีวิต การให้คุณค่า รวมถึงการใช้เวลาว่าง ข้อคำถามเหล่านี้สามารถสะท้อนฮาบิตุส ทุนและสนามของบุคคลได้ *ขั้นตอนที่สี่* สัมภาษณ์และถอดบทสัมภาษณ์ *ขั้นตอนที่ห้า* จัดการกับกลุ่มคำตอบ

และบ่งชี้รายละเอียดในส่วนทุน (Capital) ฮาบิตุส (Habitus) รวมถึงข้อค้นพบที่เชื่อมโยงกับโครงสร้างทางสังคม *ขั้นตอนที่หก* ตีความให้ความหมายจากข้อมูลที่ได้มา แจกแจงรูปแบบทุน (ดูเพิ่มเติมทุนทั้ง 4 ของ Bourdieu, 1984) ตลอดจนจัดกลุ่มฮาบิตุส ว่าเป็นลักษณะการได้รับการบ่มเพาะอย่างไร เช่น การได้รับการบ่มเพาะเบื้องต้นตั้งแต่ยังไม่ตระหนักรู้ (Primary/unconscious) หรือได้รับการสั่งสมค้นคว้าเองภายหลังจากประสบการณ์ที่เกี่ยวข้อง (Secondary) ผู้วิจัยเฝ้าหาคำตอบที่แสดงถึงการกระทำที่สะท้อนการให้คุณค่าซึ่งอาจเหมือนหรือแตกต่างจากกลุ่ม ทั้งนี้ให้พยายามจำแนกคุณลักษณะของฮาบิตุส เช่น กลุ่มที่มีลักษณะมีเป้าหมาย กลุ่มอนุรักษนิยม กลุ่มพึ่งพาตนเองได้ หรือ กลุ่มเน้นระเบียบวินัย เป็นต้น จากนั้นพิจารณาว่าสอดคล้องกับสังคมนวัตกรรมหรือไม่ หากสอดคล้องให้ พิจารณาจัดกลุ่มเป็นรูปแบบของคุณลักษณะทางสังคมวัฒนธรรม (Habitus traits of sociocultures)

ขั้นตอนที่เจ็ด คัดเลือกฮาบิตุสที่มาจากการบ่มเพาะในเบื้องต้นโดยที่บุคคลซึมซับโดยไม่รู้ตัวหรือไม่ตระหนักรู้ (Primary habitus) เพื่อคู่อธิพลจากโครงสร้างสังคมและสถาบันที่ใกล้ชิดในการสร้างคุณลักษณะและสอดคล้องค่านิยมต่าง ๆ ที่แทรกซึมเข้าสู่แนวคิดและพฤติกรรมบุคคลอย่างเป็นธรรมชาติ หากบุคคลมีฮาบิตุสที่เป็นไปในทางขัดแย้งกันเองให้พิจารณาว่าตัวใดโดดเด่นกว่าพร้อมทั้งอธิบายว่าเพราะเหตุใด *ขั้นตอนที่แปด* เปรียบเทียบและตรวจสอบการตีความข้อมูลจากนั้นนำตัวแปรด้านทุนและข้อมูลทางสังคมของบุคคลเข้าร่วมวิเคราะห์ *ขั้นตอนที่เก้า* สร้างแผนผังข้อมูล (Construct a family tree) เพื่อนำไปสู่การสร้าสมมติฐานเกี่ยวกับตำแหน่งทางสังคมของบุคคลหรือสังคมนวัตกรรมที่เลือกศึกษา *ขั้นตอนที่สิบ* เปรียบเทียบกับการตั้งสมมติฐานในตอนแรก ในจุดนี้ควรตั้งคำถามว่าอะไรคือแบบแผนทางวัฒนธรรมหลัก และจุดใดที่สะท้อนข้อจำกัดในการเลื่อนชั้นชนชั้น (จุดมุ่งหมายของเทคนิควิธีนี้คือการศึกษาคความเหลื่อมล้ำทางสังคม ดังนั้นการเลื่อนชั้นทางสังคมได้นับเป็นวิธีหนึ่งในการลดความเหลื่อมล้ำ) *ขั้นตอนที่สิบเอ็ด* ตรวจสอบข้อมูลว่าอ้อมตัวหรือไม่ หากข้อมูลยังไม่ครบหรือไม่สมบูรณ์ให้เก็บข้อมูลเพิ่มเติมโดยเริ่มทบทวนทำซ้ำ *ขั้นตอนที่ 3 - 9 ขั้นตอนที่สิบสอง* ใช้วิธีการทางสถิติ เช่น Multiple Correspondence Analysis (MCA), Latent Class Analysis (LCA) (หรือ Correlation ในโปรแกรม SPSS ก็ได้เช่นกัน) *ขั้นตอนที่สิบสาม* ตรวจสอบข้อมูลทางสถิติกับคำตอบ แก้ไขหากพบข้อผิดพลาด *ขั้นตอนที่สิบสี่* ใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเข้าเสริมและต่อยอดเพื่อให้ได้ข้อมูลสำคัญ โดยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลที่เป็นตัวแทนกลุ่มคำตอบหรือตัวแทนประเภทฮาบิตุส

แบบต่าง ๆ ขั้นตอนนี้เป็นกรเพิ่มการวิจัยเชิงคุณภาพเข้าช่วย เป็นการเสริมความครบถ้วนของข้อมูลโดยใช้การวิจัยแบบผสมหรือผสมวิธีเพิ่มเติม และขั้นตอนที่สิบห้า หากมีโอกาสนักวิจัยควรร่วมสังเกตกลุ่มตัวอย่างว่าพวกเขามีการปฏิบัติอย่างไรโดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีปฏิสัมพันธ์กับครอบครัว หรือกับกลุ่มที่อยู่ในชนชั้นหรือกลุ่มสังคมเดียวกัน หรือกับกลุ่มคนที่อยู่ในประเภทอาชีพเดียวกัน ขั้นตอนนี้เป็นกรยืนยันข้อค้นพบโดยใช้เทคนิคการสังเกตเข้าช่วยและยืนยันเชิงทฤษฎีว่านีสัยแห่งจิตใจหรืออาชีพตุสได้รับการส่งผ่านจากทางครอบครัวและหล่อหลอมผ่านทางบุคคลใกล้ชิดและบุคคลที่อยู่ในกลุ่มสังคมเดียวกันซึ่งมักมีแนวโน้มในการแสดงพฤติกรรมและลักษณะอาชีพตุสที่สอดคล้องกัน

ระเบียบวิธีการศึกษาความเหลื่อมล้ำทางสังคมนี้เป็นวิธีวิทยาที่อ้างอิงกับแนวคิดปรัชญาทางสังคมศาสตร์ทั้งแนวคิดปฏิฐานนิยมและตีความ/นัยนิยมเพื่อนำมาสู่การศึกษาความเหลื่อมล้ำและขยายความน่าเชื่อถือแห่งการสถาปนาองค์ความรู้ด้านความเหลื่อมล้ำที่เรท์ไบน์พยายามพัฒนาขึ้น โดยใช้แนวคิดทุนและอาชีพตุสเป็นตัวอธิบายสาเหตุและการผลิตซ้ำความเหลื่อมล้ำในสังคมต่าง ๆ การนำมาซึ่งแบบแผนการศึกษานี้เรท์ไบน์ได้มีส่วนในการรวบรวมองค์ความรู้ด้านความเหลื่อมล้ำทางสังคมในประเทศไทยและในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผ่านการทำงานร่วมกับนักวิชาการไทยเป็นจำนวนมาก

บทสรุป

กว่า 15 ปีของการศึกษาความเหลื่อมล้ำของเรท์ไบน์ร่วมกับนักวิชาการในหลาย ๆ ประเทศ ได้ส่งผลให้เกิดการพัฒนาวิธีวิทยาในการศึกษาเรื่องความเหลื่อมล้ำอย่างเป็นระบบ ผ่านกรอบแนวคิดอาชีพตุสของบูดีเยอร์อันสัมพันธ์กับสนาม ทุนและพื้นที่ทางสังคม แนวคิดของบูดีเยอร์นี้ให้ความสำคัญกับภูมิหลังทางสังคมของบุคคลโดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันครอบครัวที่ไม่เพียงแต่ส่งผ่านแนวคิด ค่านิยม นิสัยและพฤติกรรมสู่บุคคล หากแต่ยังส่งผ่านทุนและตำแหน่งแห่งที่ของบุคคลในสนามต่าง ๆ ถือเป็นปัจจัยบ่งชี้ความเหลื่อมล้ำทางสังคมและแนวโน้มในการส่งผ่านความเหลื่อมล้ำนี้ในอนาคตอีกด้วย ความสำคัญของพื้นฐานทางสังคม แนวโน้ม ทักษะคิด และอาชีพตุสของบุคคลกลายเป็นประเด็นที่มีความสำคัญยิ่งในการวิเคราะห์ความเหลื่อมล้ำทางสังคม ด้วยเหตุนี้เทคนิควิจัยจึงจำเป็นต้องเก็บข้อมูล ตีความและวิเคราะห์รายละเอียดด้านครอบครัว ประสบการณ์ ทักษะคิดและการให้คุณค่าของบุคคล การปรับประยุกต์แนวคิดทฤษฎีของปีแอร์ บูดีเยอ (Pierre Bourdieu) และประสบการณ์การทำงานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีวัฒนธรรม

และประวัติศาสตร์เฉพาะภายใต้โครงสร้างหลักก่อนทุนนิยมและทุนนิยมของเรห์ไบน์ได้นำมาสู่วิธีการศึกษาความเหลื่อมล้ำในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และสามารถับประยุคต์สู่พื้นที่อื่น ๆ ซึ่งมี 15 ขั้นตอนในการศึกษาความเหลื่อมล้ำทางสังคม อันประกอบด้วยทั้งมิติทางประวัติศาสตร์ การให้ความสำคัญเชิงพื้นที่ การจัดกลุ่มที่เชื่อมโยงกับโครงสร้างทางสังคม การให้ความสำคัญกับการปะทะในเบื้องต้น การผสมกับการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงสถิติเพื่อตรวจสอบข้อมูล และการสังเกตการณ์ บางส่วนของวิธีวิทยาดังกล่าวได้ถูกนำมาใช้ในงานวิจัยนิพนธ์สามชิ้นที่อยู่ภายใต้การให้คำชี้แนะของเรห์ไบน์ เช่น งานศึกษาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและโอกาสในการเข้าสู่ตลาดแรงงานของชาวไทยย้ายถิ่นข้ามรัฐชาติ: กรณีศึกษาชาวไทยรุ่นใหม่ในเยอรมนี ที่ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเรื่องทุน ฮาบิตุสและพื้นที่ทางสังคม ร่วมกับการเก็บแบบสอบถาม ในการศึกษาการเลือกอาชีพของชาวไทยในตลาดแรงงานเยอรมนี ในขณะเดียวกันวิธีวิทยาในการศึกษาความเหลื่อมล้ำผ่านแนวคิดวาทกรรม ด้วยการเก็บข้อมูลแบบผสมผสาน ในการศึกษาการเรียกร้องสิทธิในการใช้ที่ดินของคนท้องถิ่นในประเทศไทย ในจังหวัดเลยและนครศรีธรรมราช ที่สุดท้ายแล้วแนวคิดฮาบิตุสยังคงมีพลังในการอธิบายกลุ่มแกนนำหรือกลุ่มผู้นำที่มีทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้รับการยอมรับจนสามารถควบคุมทิศทางของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมได้ และสุดท้ายการศึกษาความเหลื่อมล้ำที่เป็นผลมาจากการพัฒนาใน สปป.ลาว ด้วยวิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ภายใต้สำนักหลังอาณานิคมในการทำความเข้าใจสถานะสมัยใหม่ใน สปป.ลาว ที่ทำให้การพัฒนาที่มาจากตะวันตกกลายเป็นหนึ่งในบรรทัดฐานและเป้าหมายการพัฒนาของ สปป.ลาว ตลอดจนเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างความชอบธรรมแก่พรรครัฐในการรักษาอำนาจที่กำหนดทิศทางพัฒนาใน สปป.ลาว จนถึงปัจจุบัน สุดท้ายนี้คุณูปการของเรห์ไบน์ในทางวิชาการนั้น ยังมีอีกมากมายจนไม่สามารถกล่าวได้ทั้งหมดในบทความชิ้นนี้ แต่ทางคณะผู้เขียนเชื่อว่า องค์ความรู้ที่ได้รับจากเรห์ไบน์สามารถนำไปต่อยอดเพื่อศึกษาประเด็นความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่ยังคงเกิดขึ้นในหลายประเทศไม่มากนัก

References

- Baumann, B. & Bultmann, D. (2020). *Social Ontology, Sociocultures, and Inequality in the Global South*. Oxon: Routledge.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Great Britain: Routledge.

Bourdieu, P. (1989). Social Space and Symbolic Power. *Sociological Theory*, 7 (1), 14-25.

Croissant, A. & Lorenz, P. (2018). *Comparative Politics of Southeast Asia: An Introduction to Governments and Political Regimes*. Cham: Springer International Publishing.

Foucault, M. (1971). Order of Discourse. *Social Science Information*, 10 (2), 7 - 30.

George, A. L. & Bennett, A. (2005). *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. London: MIT Press.

Keller, R. (2013). *Doing Discourse Research: An Introduction for Social Scientists*. London: SAGE Publications Ltd.

Phraxayavong, V. (2009). *History of Aid to Laos: Motivations and Impacts*. Chiang Mai: Mekong Press.

Polanyi, K. (1957). *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston: Beacon Press.

Punya, S. (2019). *Restructuring Domestic Institution: Democratization and Development in Laos*. Doctoral Dissertation, Humboldt University of Berlin.

Punya, S. & Rehbein, B. (2020). Sustainable Development Goals under Party-led Development in Laos. *Journal of Mekong Societies*, 16 (1), 89-111.

Rabibhadana, A. (1984). *The Organization of Thai Society in the Early Bangkok Period (2nd ed.)*. [in Thai]. Bangkok: The Foundation of the Promotion of Social Science and Humanities Textbooks Project.

Rehbein, B. (2007). *Globalization, Culture and Society in Laos*. London: Routledge.

Rehbein, B. (2017). *Society in Contemporary Laos: Capitalism, Habitus and Belief*. New York: Routledge.

- Rehbein, B. (2020). Capitalism and Inequality. *Revista Sociedade e Estado*, **35** (3), 695 - 722.
- Runciman, W. G. (1966). **Relative Deprivation and Social Justice: A Study of Attitudes to Social Inequality in Twentieth-Century**. England: University of California Press.
- Saxonberg, S. (2013). **Transitions and Non-Transitions from Communism: Regime Survival in China, Cuba, North Korea and Vietnam**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thongsawang, S. (2017). Transnational Inequality: A Case Study of Myanmar Migrant Workers in Samut Sakhon. [in Thai]. *Journal of Social Research*, **40** (1), 61 - 103.
- Thongsawang, S., Rehbein, B. & Chantavanich, S. (2020). Inequality, Sociocultures and Habitus in Thailand. *SOJOURN: Journal of Social Issues in Southeast Asia*, **35** (3), 493-524.
- Uthai, S. (2015). **Community and Development in Globalizing World: Rights of Indigenous People on Land Use in Thailand**. Doctoral Dissertation, Humboldt University of Berlin.
- Sinsuwan, W. (2018). Marriage Migration and the Uses of Communication Technology among “New generation” Thai Migrants in Germany. [in Thai]. *Journal of Sociology and Anthropology*, **37** (1), 73 – 94.
- Sinsuwan, W. (2018). **Thai Marriage Migrants in Germany and Their Employment Dilemma after the Residence Act of 2005**. Doctoral Dissertation, Humboldt University of Berlin.